

Research Paper

Restoration and Revival of Urmia’s Ettehadieh Ham-
mam with a Contemporization Approach

Javad Shekhari Nayeri ^{*1} , Seyyed Roqayeh Safari ²

¹ Associate Professor of the Department of Restoration and Revival of Historical Monuments, Imam Khomeini International University of Qazvin

² Senior Expert in Restoration and Revival of Historical Buildings and Textures

Received:
September 27, 2024
Accepted:
February 3, 2025
Available online:
March 15, 2025

Keywords:
Ettehadieh Hammam,
Restoration, Preservation
of Originality, Contempo-
rization.

Abstract

Ettehadieh Hammam (Iranian traditional bath) with the architecture and form of cold climate hammams inside the historical context of Urmia market is a building from the Qajar period. The structure and dimensions of this hammam are based on engineering calculations. The purpose of this research, in addition to intro-
ducing appropriate solutions to preserve the building of the Ettehadieh Ham-
mam, is to answer these questions: Is it possible to revive the building in a modern
way? How can it be done by preserving the former body, which is indicative of
the usage, customs, and culture of the predecessors for future generations? The
most important issue for starting such research was this historical building, being
at the crossroads of destruction and change of use. A number of historical baths
have lost their original nature as baths by changing their function to a different
one. What was noticed in this research is that although the change of function
leads to the durability and physical survival of the building, it causes the destruc-
tion of intangible aspects and anthropological values of this historical-cultural
place. In this study, descriptive-historical and field studies were used to check
the above assumptions. The result of this research shows that although protect-
ing and strengthening a building is the first vital step in preserving it, the perma-
nent presence of humans also plays an important role in strengthening and main-
taining the body of the building. In addition, due to the accuracy of past architects
in choosing and using structural knowledge and suitable materials for its con-
struction, bringing back the previous function of Hammam in the form of con-
temporization can be the best way to preserve the body of such a building along
with preserving its authenticity.

***Corresponding Author:** Seyyed Roqayeh Safari
Address: Imam Khomeini International University of Qazvin **Email:** shekari@ikiu.arc.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

It may seem easier to preserve the identity of Iranian architecture in residential buildings, but it should not be overlooked that the identity and culture of a nation are not only specific to the residential space and its other characteristics; rather, it is necessary to protect the essence of identity in public places and large spaces. Public baths are non-profit buildings that have played an essential role in people's lives. The traces and pieces of evidence left by the past, as well as the existence of space and a place for washing in the historical complex of Persepolis, all indicated the high value of purification in ancient Iran. In addition, with the emergence of Islam and its spread in cities and villages and the foundation of many religious duties on purification and washing, public and private Hammams (Iranian traditional baths) have been formed with different shapes and architecture based on the climate of the regions during different centuries within urban and rural contexts. Today, with the development of life and the lack of need for buildings such as Hammams, these valuable buildings are subject to destruction. Mirza Ettehadieh Hammam in Urmia was also subjected to this neglect and was at the crossroads of destruction and change of use. Considering that a number of historical baths in the country have lost their original nature as baths by changing their function, the question raised in this research is whether the change of function leads to the survival of the intangible aspects and anthropological values of this historical-cultural place or is it only a guarantee of the physical survival of the building? This research is qualitative with a historical-descriptive approach based on library and field studies and has described

the valuable building of Ettehadieh Hammam in Urmia. To investigate the possibility of contemporizing this historical bath based on the customs and culture of the people of Urmia city, this research provides the necessary solutions by referring to the remaining documents and pieces of evidence according to the rules and regulations of the international charters. Considering these issues, the achievement of the present research is to emphasize the restoration of the identity and authenticity of the building by using the contemporization approach.

2. Article

According to the existing tiling on the stem of the internal dome of Sarbineh (changing-room) space, the building of Ettehadieh Hammam was built by master architect Ali Ashraf in 1335 AH. The bath is built at a lower level than the ground and the winding corridors between the hot and cold spaces have prevented its energy exchange with the outside space. The spaces of this bath include the entrance, Sarbineh (with dome cover) and four dressing rooms, sauna (with dome cover), services, and other side spaces. The foundation of the building is like the traditional foundations of sunken and poured type and is covered with rubble stone. In Ettehadieh Hammam, the external walls of the building are made thicker than other walls that bear the same vertical load, so that they can withstand the thrusting forces of the bathroom linings. The covering arches of Ettehadieh Hammam include four types of arches: Colambo, Palatine, Skullcap, and Barrel arches. The only array used in Hammam is the seven-color tile under the Sarbineh dome. In general, the causes of damage in Ettehadieh Hammam are based on several factors, including lack of proper maintenance and excessive use of the building's capacities without conscious

attention from the guardians of Hammam, some incorrect structural interventions, the rising humidity of the substrate, other factors such as precipitation and frost, and most importantly the decrease in the quality of the raw materials in the building. Restoration measures that must be done before contemporization include the repair of the roof, crawl space, walls, floors, pools, and bathroom facilities. Contemporization means renewing and updating; this action can have similarities in appearance and differences in behavior and norms, which itself has an independent personality and identity. Considering what was mentioned and relying on international laws and comparing the proposed uses based on the originality, culture, and the social and economic status of the neighborhood, and urban plans, the return of the use of the bathroom in a contemporary form is the best choice for the building.

3. Conclusion

Certainly, today Hammams have lost their function or have been neglected by the

city authorities and many of them are on the verge of complete destruction and many have been completely destroyed and turned into new buildings. In the meantime, a number of Hammams continue their physical life by adopting new functions; but sooner or later their physical life will end due to improper use. From what has been said, it can be concluded that the first and most compatible use proposed for the revival of any building should strengthen the cultural and social values of the building, and this means that the intended use should be compatible with its historical and cultural background, and should be active to preserve its body. In conclusion, it should be said that the important thing is to collect the customs related to the Hammams and practice them on those old buildings that have remained firmly standing to give them a new life. People should also get to know their not-so-distant but forgotten past by being in these buildings' inner spaces, which were once strong social and information bases.

References

1. Archives of Cultural Heritage, Handicrafts, and Tourism Organization of West Azerbaijan. (1380).
2. ICOMOS: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964).
3. ICOMOS: The Burra Charter (The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. (1981).
4. ICOMOS: The Nara Document on Authenticity. (1994).
5. Fakhar Tehrani, F. (1388). Textbook of Structures. Tehran: Shahid Beheshti University.
6. Habibi, M., & Maqsoodi, M. (1381). Urban Renovation. (third edition). Tehran: Tehran University Press.
7. Mahjoor, F. (1382). Baths in the Cities of Islamic Iran. The Month of Art Book. June and July.
8. Mohammad Qolizad, M. R. (1392). Old Urmia and the Recognition of its Boundaries in the Current City. Document Center of Iranology Foundation, West Azarbaijan Branch. (A collection of articles from the Hammam conference on Iranian culture).
9. Oxford: Advanced Learner's Dictionary.

علمی

مرمت و احیاء گرمابه اتحادیه ارومیه با رویکرد معاصر سازی

جواد شکاری نیری^{*۱}، سیده رقیه صفری^۲

^۱ دانشیار گروه مرمت و احیاء بناهای تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

ایمیل: shekari@ikiu.arc.ac.ir

^۲ کارشناس ارشد مرمت و احیاء بناها و بافت های تاریخی، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

چکیده

این بنا با معماری و فرم گرمابه‌های اقلیم سرد در داخل بافت تاریخی بازار ارومیه بنایی قاجاری است که فرم و شکل و ابعاد و اندازه‌های آن بر اساس محاسبات مهندسی صورت گرفته است. هدف از این مقاله علاوه بر معرفی راهکاری مناسب برای حفظ بنای اتحادیه، به این سؤالات پاسخ دهیم که: آیا احیای آن به گونه‌ای معاصر سازی ممکن است؟ چگونه می‌توان با حفظ کالبد پیشین که گویای کاربری، آداب و رسوم و فرهنگ پیشینیان برای آیندگان باشد، به این کار مبادرت ورزید؟ مهم‌ترین مسأله برای آغاز چنین پژوهشی قرار گرفتن این بنای تاریخی بر سر دوراهی تخریب و تغییر کاربری بود. تعدادی از حمام‌های تاریخی با تغییر کاربری به فعالیت‌های مختلف ماهیت اصلی خود به عنوان حمام را از دست داده‌اند. آن چه که در این پژوهش مورد توجه قرار گرفت، این بود که اگرچه تغییر کاربری به دوام و بقای فیزیکی بنا می‌انجامد، اما موجب از بین رفتن جنبه‌های غیر ملموس و ارزش‌های مردم‌شناسانه این مکان تاریخی - فرهنگی می‌شود. برای بررسی مفروضات فوق از روش مطالعات توصیفی - تاریخی و همچنین میدانی استفاده شد. نتیجه این پژوهش گویای آن است که گرچه حفاظت و استحکام بخشیدن به یک بنا اولین اقدام حیاتی در حفظ آن بناست ولی حضور دائمی انسان نیز نقش مهمی در تحکیم و نگهداری کالبد بنا ایفا می‌کند. همچنین به دلیل دقت معماران گذشته در انتخاب و بهره‌گیری از دانش سازه‌ای و مصالح مناسب برای ساخت آن به یقین بازگرداندن کاربری پیشین گرمابه به صورت معاصر سازی، می‌تواند بهترین روش برای حفظ کالبد چنین بنایی در کنار حفظ اصالت آن باشد.

تاریخ دریافت:

۶ مهر ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۱۵ بهمن ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۲۵ اسفند ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

گرمابه اتحادیه؛ حفاظت؛ مرمت؛ اصالت؛ معاصر سازی.

* نویسنده مسئول: جواد شکاری نیری

آدرس: دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام

خمینی، قزوین، ایران

ایمیل: shekari@ikiu.arc.ac.ir

۱ مقدمه

شاید حفظ هویت معماری ایرانی در بناهای مسکونی آسان‌تر به نظر آید، اما از این موضوع به-سادگی نباید گذشت که هویت و فرهنگ یک ملت، خاص فضای مسکونی و خصوصی‌اش نیست و ضرورت دارد که این هویت در فضاهای عمومی و کلان فضاها نیز حراست شود.

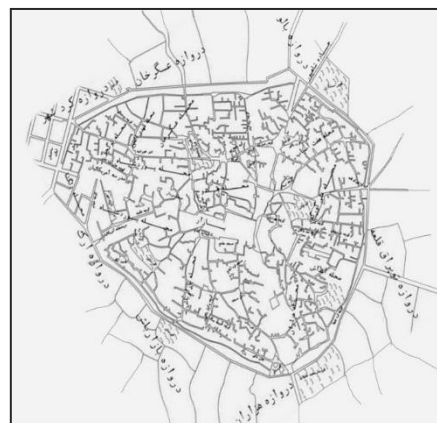
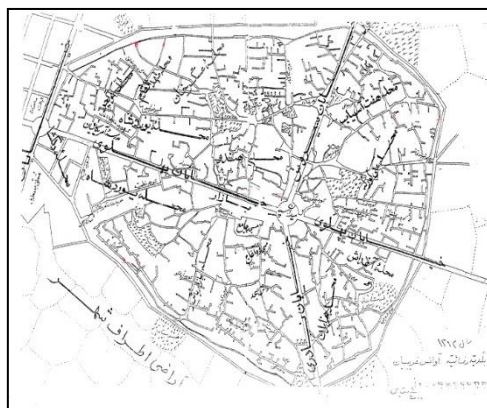
حمام‌های عمومی بناهای عام‌المنفعه‌ای هستند که در زندگی انسان‌ها نقش اساسی داشته و دارند، آثار و شواهد برجای‌مانده از گذشتگان و نیز وجود فضا و مکانی برای شست‌وشو در مجموعه تاریخی تخت جمشید همگی دال بر ارزش بالای تطهیر در ایران باستان می‌باشد. همچنین با ظهور اسلام و گسترش آن در شهرها و روستاها و قرار گرفتن اساس بسیاری از فرائض دینی بر تطهیر و تغسیل حمام‌های عمومی و خصوصی در سراسر قلمرو اسلامی شکل گرفتند.

امروزه بسیاری از این بناها به دست فراموشی سپرده شده و متروک می‌گردند. دوراهی تخریب و تغییر کاربری باعث از بین رفتن تعداد بسیاری و تبدیل تعداد اندک و شاخصی به موزه و رستوران و چایخانه شده‌اند و ماهیت اصلی خود را به عنوان حمام از دست داده‌اند. تغییر کاربری حمام‌های

سنتی و تاریخی هرچند به دوام و بقای فیزیکی می‌انجامد، اما موجب ازبین‌رفتن جنبه‌های غیر ملموس و ارزش‌های مردم‌شناسانه این مکان تاریخی - سنتی می‌شود. با توجه به دقت معماران ایرانی در انتخاب محل مناسب به منظور ایجاد هر بنا و بهره-گرفتن از دانش سازه‌ای و مصالح مناسب برای ساخت آن به یقین کاربری پیشین آن بهترین کاربری بنا بوده است. بنابراین بازگرداندن روح زندگی دوباره به کالبد، همراه با احیاء آداب و رسوم در این بنا باید اصل اساسی در باز زنده‌سازی آن باشد.

۲ ویژگی‌های بستر بنا

شهر ارومیه در ادوار تاریخی مورد ناملایمات بسیاری، چه داخلی و چه خارجی قرار گرفته است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به خرابی‌های ناشی از جنگ جهانی اول و دوم در شهر ارومیه اشاره کرد که قسمت زیادی از بافت تاریخی آن را از بین برده است. اما شهر با وجود این؛ باز هم جایگاه مناسبی در بین شهرهای تاریخی ایران دارد که دلیل آن وجود عناصر ارزشمندی چون بازار تاریخی ارومیه و بناهای وابسته به بازار، مسجد جامع و مساجد دیگر ارزشمند و همچنین بناهای عمومی مثل مدارس و حمام‌ها و ... می‌باشد.

نقشه ۱. ارومیه قبل از سال ۱۳۰۰ شمسی

نقشه ۲. ارومیه سال ۱۳۱۲ شمسی

(مأخذ: بنیاد ایران‌شناسی آذربایجان غربی)

(مأخذ: بنیاد ایران‌شناسی آذربایجان غربی)

درمانی از ساختمان کاریزها (کهریز) و آسیاب‌هایی که با سبک و ساختمان ساده‌ای به جهات امنیتی در داخل شهر ساخته شده بودند، نام برد. حمام‌ها در نقاط پرجمعیت بنا گردیده بودند. این حمام‌ها که مانند بازار پشت بام گنبدی و کاهگل اندود داشتند، عموماً چند پله پائین‌تر از کف معابر ساخته شده بودند.

حمام اتحادیه یکی از ۵ حمام تاریخی ارومیه در راسته غلامخان می‌باشد که روزی از بازار بوده و در اثر خیابان‌کشی‌ها از بافت بازار جدا گردیده است.

۳ بازشناسی حمام اتحادیه

تاریخچه

بنای حمام اتحادیه با توجه به کاشی‌کاری موجود بر روی ساقه گنبد داخلی فضای سربینه در سنه ۱۳۳۵ هجری قمری توسط معمار استاد علی اشرف ساخته شده است. این زمان ۱۴ سال آخر حکومت قاجار بر سرزمین پهناور ایران بوده است. با این تفسیر حدوداً ۱۰۰ سال از عمر بنا می‌گذرد و همچنان با

شهر قاجاری ارومیه شامل شش محله مهم: علی کورکه- هزاران- بازارباش- یورت شاه- هندو و چهار سوق بوده که محله اخیر، به عنوان محله مرکزی شهر، محلات دیگر را که به وسیله گورستان‌های داخل شهر، تقریباً به صورت ازهم‌گسیخته بودند، به هم پیوند می‌داد.

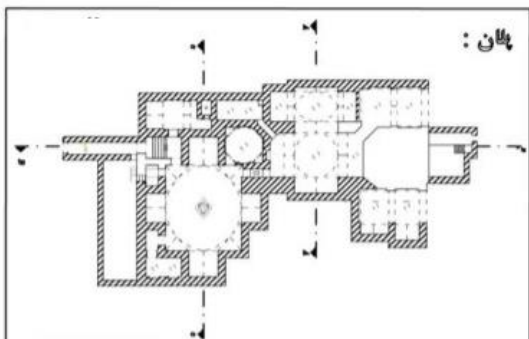
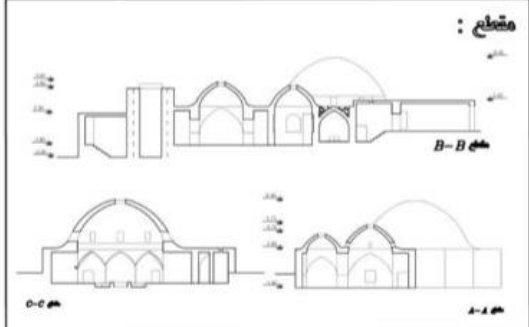
دارالحکومه و بازار در این محله قرار داشت. خط سیر رشته قنات‌ها از این محله به طرف محلات دیگر و خارج شهر بود. مسیر آب شهر آجو و صدها شعبه فرعی آن نیز با این بافت همخوانی داشت. به این صورت که آب این رودخانه پس از رسیدن به شهر به شعبات متعددی تقسیم می‌شد که آن شعبات تقریباً در امتداد کوچه‌ها یا بن بست‌هایی که بنام (دربند) خوانده می‌شدند، پیشروی می‌کردند (محمدقلی زاد، ۱۳۹۲، با تلخیص)

از بناهای عمومی شهر در آن دوره می‌توان مانند همه شهرهای ایران به مساجد، کاروان‌سراها، حمام‌ها و بازار اشاره کرد. همچنین در کنار این ابنیه، گذشته از چند بنای استثنایی فرهنگی و تربیتی و

سازه‌ای استوار و محکم به حیات خویش ادامه می‌دهد.

جدول ۱. شناسنامه اثر

مساحت : ۸۶۶ متر مربع			نام بنا : حمام میرزا BT اتحادیه	شماره بنا :
زمان :	مساحت اشغال :	زیر بنا :		
۸۶۶ متر مربع	۷۲۵ متر مربع	۶۵۶ متر مربع		

نام منطقه : راسته غلامخان		موقعیت :
		
		
مقطع :		۱- بازار تاریخی ارومیه ۲- مسجد جامع ارومیه ۳- حمام میرزا اتحادیه ۴- خیابان امام خمینی (ره) ۵- راسته غلامخان
		

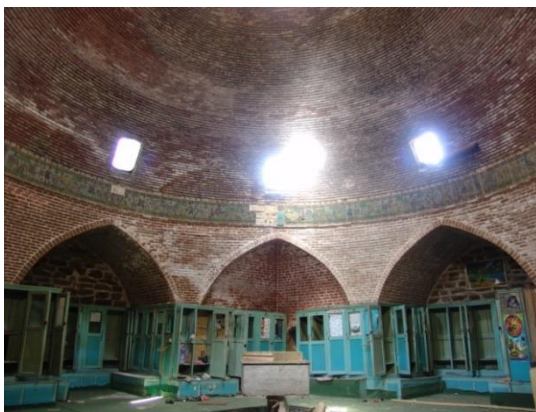
کالبد

با نگاهی به پلان حمام اتحادیه و حمام‌های دیگر مشخص می‌شود که معماران گذشته در ساخت حمام سعی داشته‌اند تا حد امکان حمام را در ترازوی پایین‌تر از سطح زمین بسازند و همچنین در داخل آن نیز با راهروهای پیچ در پیچ روبه‌رو

می‌شویم و این‌ها عواملی بوده که در ذخیره انرژی حرارتی داخل حمام و جلوگیری از تبادل آن با فضای خارج مؤثر بوده است. فضاهای این حمام شامل ورودی، سربینه (با پوشش گنبدی) و چهار رختکن، گرم‌خانه (با پوشش گنبدی) سرویس‌ها و سایر فضاهای جنبی است.

تصویر ۱. سربینه حمام، (ماخذ: نگارندگان) نقشه (۳) معرفی فضاهای حمام روی پلان

تصویر ۲. گرمخانه حمام، (ماخذ: نگارندگان)

در حمام اتحادیه دیوارهای خارجی بنا با ضخامت بیشتری از دیگر دیوارهای بنا که همان بار عمودی را تحمل می‌کنند، اجرا شده‌اند. (دیوارهای باربر سنگی خارجی با ضخامت ۰٫۸۵ و ۱٫۲۰ و ۱٫۴۰ متر ساخته شده‌اند) این مسأله به دو دلیل عمده می‌باشد: ۱- اول آنکه اتلاف حرارت از طریق این دیوارها به حداقل برسد ۲- دیگر آنکه این دیوارها توانایی ایستادگی در مقابل نیروهای رانشی پوشش‌های

سازه

با توجه به شواهد موجود در بنا (نوع مصالح و چگونگی اجرای جرزها) و نیز نحوه پی‌سازی در معماری بومی ارومیه و نیز با توجه به نحوه پی‌سازی در حمام‌های سنتی این طور استنباط می‌شود که پی‌ها از نوع غوطه‌ای و ریخته‌شده هستند و روی آن‌ها کرسی چینی با سنگ لاشه اجرا شده است.

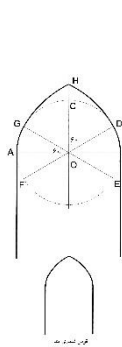
اتحادیه به چهار دسته تقسیم می‌شوند که هر یک با توجه به نوع کاربری فضا و همچنین مساحت فضای زیر و شکل فضای پایه زده شده‌اند.

طاق‌های پوششی حمام اتحادیه شامل ۴ نوع طاق می‌باشد:

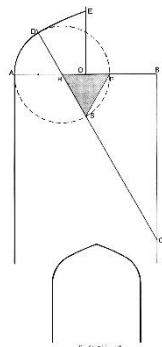
- ۱- طاق کلمبو ۲- طاق کجاوه‌ای ۳- طاق عرقچین ۴- طاق آهنگ یا گهواره

حمام را داشته باشند و نیز دیوارهایی که در زیر خاک قرار گرفته‌اند بدین وسیله می‌توانستند نیروی رانشی خاک را تحمل نمایند. حتی دیوارهای غیر باربری (اسپر) که با بیرون در تماس هستند، خصوصاً در برابر انبوهی از خاک قرار گرفته‌اند، به اندازه دیوارهای باربر ضخامت گرفته‌اند.

قوس‌های به‌کاررفته در حمام اتحادیه در قسمت‌هایی از بنا شاخ بزی و در قسمت‌هایی شبدری تند می‌باشد. طاق‌های اجراشده در حمام

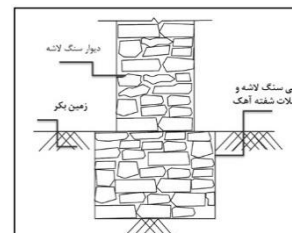

ترسیم ۳- قوس شاخ بزی

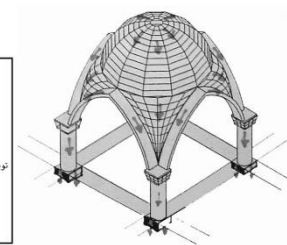
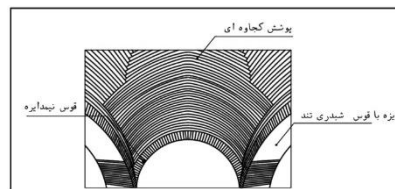

ترسیم ۲- قوس شبدری تند

(ماخذ: نگارندگان)

ترسیم ۱- نحوه پی‌سازی

ترسیم ۴ و ۵ تصویر ۳. طاق و قوس در قسمت گرم‌خانه - سیستم باربری طاق کلمبو - طاق کجاوه گرم‌خانه

(ماخذ: نگارندگان - جزوه سازه دکتر تهرانی - نگارندگان)

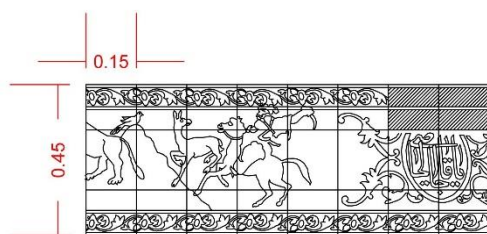

تصویر ۴ تا ۶ ترسیم ۶. طاق کلمبو گرمخانه- طاق عرقچین- طاق آهنگ (نگهداری لنگ)- باربری طاق آهنگ
ماخذ: نگارنده - جزوه سازه دکتر تهرانی

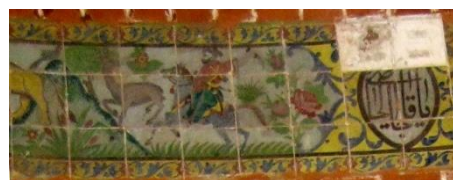
روایت تنازع بقا در چرخه زندگی و در کنار هم دیدن تصویر مرگ حیوان به دست انسان و بلعکس انسان به دست حیوان که همه و همه حکایتی آشکار از زندگی و مرگ در هستی می‌باشد. این روحیه با بازی نور خورشید و چرخش و تابش آن بر روی کاشی- کاری‌ها به کاشی‌ها فضای واقعی می‌بخشد.

آرایه‌ها

کاشی‌کاری هفت رنگ فضای سربینه به گونه خیره-کننده‌ای روایتگر ساخته شده است. هرچند کاشی در زمان قاجار تحت تأثیر رنگ‌های وارداتی قرار گرفت؛ اما به خوبی می‌توان در این کاشی‌کاری جنبه-ای از زندگی و حیات را شاهد بود. هنرمند با مهارت خاصی به روایت زندگی برمی‌آید و بیننده را با خود هم‌عقیده می‌کند که تضاد را باید در کنار هم دید. به

ترسیم ۷. دیتیل قسمتی از کاشی‌کاری سربینه
ماخذ: نگارنده

تصویر ۷. قسمت‌هایی از کاشی‌کاری سربینه حمام اتحادیه
ماخذ: نگارنده

۲- برخی مداخلات سازه‌ای نادرست که اغلب آن‌ها در جبهه شرقی بوده است، هنوز کالبد بنا را آزار می‌دهند.
۳- عامل آسیب‌رسان دیگر مربوط به رطوبت بالارونده بستر به علت وجود نخاله انباشته‌شده در اطراف حمام می‌باشد که با جذب نزولات جوی و پس‌دادن به مرور آن به بنا عامل رطوبت صعودی شده است.

۴ زمینه‌های کلی آسیب مربوط به گرمابه اتحادیه

به طور کلی زمینه‌های آسیب در گرمابه اتحادیه بر چند محور استوار است:

۱- عدم نگهداری مناسب و استفاده مفرط از ظرفیت‌های بنا بدون رسیدگی دلسوزانه و آگاهانه از طرف متولیان گرمابه، مشکلات کوچک را تشدید کرده است.

۴- عوامل دیگری چون نزولات جوی و یخبندان و مهم‌تر از همه افت کیفیت مواد اولیه در بنا می‌باشد.

۵ مرحله بندی رفع آسیب

نوع آسیب، شدت و ضعف آن و چگونگی استفاده از بنا در پیشنهاد های طرح مرمت و احیا عواملی هستند که در برنامه اجرا تأثیر دارند. به طور کلی می‌توان برنامه پیشنهادی و رفع آسیب را در این برنامه به صورت زیر تقسیم‌بندی نمود:

۱- **کوتاه‌مدت:** رفع آسیب‌هایی که منجر به رفع خطر از بنا می‌شوند؛ با اجرای آن‌ها از نظر هزینه پایین‌تر و همچنین زمان اجرای آن‌ها کمتر است. در این مجموعه قرار می‌گیرند.

۲- **میان‌مدت:** رفع آسیب‌هایی که به همراه اجرای تأسیسات زیربنایی جدید پیشنهادی در طرح احیا است یا احتیاج به زمان بیشتری به منظور رفع آسیب دارند. همچنین تأمین هزینه آن‌ها به تدریج انجام می‌شود، در این گروه هستند.

۳- **بلندمدت:** رفع آسیب‌هایی که احتیاج به زمان زیادی برای اجرا دارند و همچنین از دقت و

حساسیت بالایی برخوردارند، در این گروه هستند. مهم‌ترین رفع آسیب‌هایی که می‌توان در این گروه نام برد، مرمت تزئینات بناست.

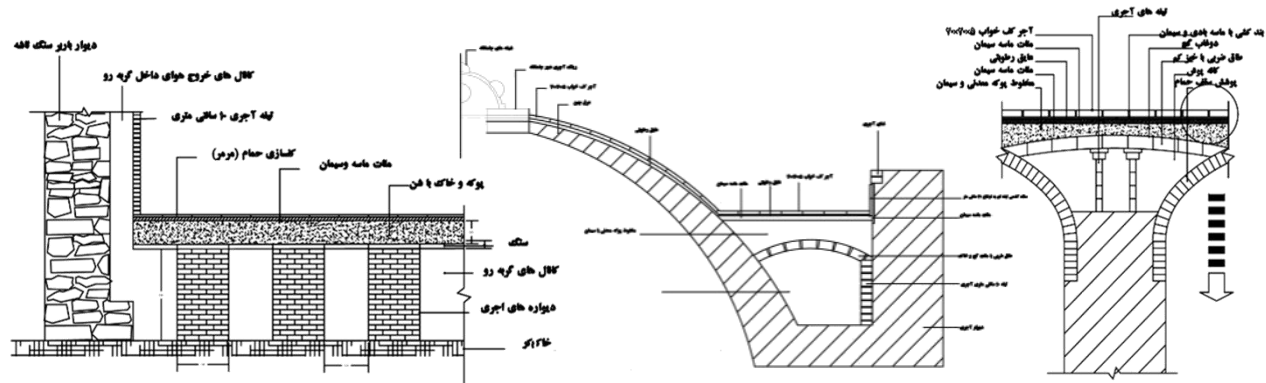
۶ طرح مرمت

با توجه به شناختی که از قسمت شناخت و آسیب-شناسی حمام اتحادیه به دست آمده، به تعدادی از راه حل‌های مرمتی در رابطه با این بنا اشاره می‌کنیم:

با توجه به بحث آسیب‌شناسی بنای اتحادیه، مشکلات سازه‌ای چندان در آن وجود ندارد. البته نه تنها در گرمابه اتحادیه، بلکه در حمام‌های سنتی ایران مشکل اصلی، سازه‌ای نمی‌باشد؛ بلکه قسمت‌های الحاقی یا نماها و آسیب‌های فرسایشی هستند که به بنا آسیب می‌رسانند. از این رو در بحث رفع خطر و عملیات حفاظتی پیش از عملیات مرمتی- که معمولاً در آسیب‌های ساختاری و سازه‌ای مطرح می‌گردد - فعالیت عمده‌ای وجود نخواهد داشت و تنها اقدامات حفاظتی آن مربوط به حفاظت موقت از پوشش بام تا اجرای عملیات مرمتی و محافظت بنا از ورود حیوانات به داخل بنا می‌باشد.

اقدامات مرمتی گرمابه

مرمت بام- مرمت گربه روها- مرمت جداره‌ها- مرمت کف‌سازی‌ها و حوض‌ها- مرمت تأسیسات حمام

ترسیم ۸. کنوبندی بام

ماخذ: نگارنده

ترسیم ۹. اتصال کانه پوش به دیوار حمام روها

ماخذ: نگارنده

ترسیم ۱۰. دیتایل مرمتی گربه-

ماخذ: نگارنده

۷ مبانی نظری احیا

اصول نظری حاصل کارهای میدانی سیر شناخت بنا به عنوان مرجع اصلی و بررسی و مطالعه منابع کتابخانه‌ای است. مسأله اصلی توانایی تلفیق این اصول با بنای مورد نظر است؛ به‌طوری‌که پاسخ‌گوی نیازهای آن بوده و در سیر مداخلات موجب تخریب یا از میان رفتن ارزش‌ها نگردد. نکته دیگر اینکه هدف از بیان این اصول و مبانی، ارائه اهرم‌هایی در جهت تعیین شیوه‌های مناسب برای مرمت و معاصر سازی بنا و بازگشت آن به حیات مجدد است. پس از میان نظریات و قوانین مرمتی و حفاظتی به آن دسته از ضوابط اشاره می‌شود که در بنای مورد نظر با توجه به روند شناخت انجام‌شده، کارایی لازم را داشته باشد.

اصالت

بر مبنای سند نارا درباره اصالت (۱۹۹۴م) توانایی ما برای درک ارزش‌های میراثی به میزان معتبر یا موثق و در نتیجه اصل بودن منابع داده‌ها بستگی دارد. در قرون وسطی اصالت صرفاً در گواهی قانون اصل بودن یک متن خلاصه می‌شد، اما کم‌کم به اثبات اصلیت اشیایی نظیر آن چه بر جای مانده از قدیسن نیز گسترش یافت. حفاظت میراث فرهنگی به هر صورت و در هر دوره تاریخی، ریشه در ارزش‌های منسوب به این میراث دارد. توانایی ما در درک این ارزش‌ها تا حدودی وابسته است به میزان اعتبار و صحت منابع اطلاعاتی که درباره این ارزش‌ها وجود دارد. آگاهی و درک این منابع اطلاعاتی درباره ویژگی‌های نخستین و بعدی میراث فرهنگی و معنای آن، از مبانی ضروری ارزیابی تمامی جنبه‌های اصالت است. اصالت یکی از جنبه‌های حیاتی و سرنوشت‌ساز در ارزیابی منابع میراث فرهنگی

معاصر سازی

معاصر سازی مفهومی کلی است که بسیاری از فعالیت‌های صورت گرفته در بنا را شامل می‌شود. هرچند این فعالیت در زمینه مرمت شهری بیشتر کاربرد دارد؛ ولی سازمان دهنده فعالیت‌های مرمتی بر روی بناهای تاریخی می‌باشد. معاصر سازی فرآیندی است که به خلق فضای شهری جدید با حفظ ویژگی‌های اصلی فضایی (کالبدی و فعالیتی) منجر می‌گردد. در این اقدام فضای شهری جدیدی حادث می‌شود که ضمن حفظ شباهت‌های اساسی با فضای شهری قدیم تفاوت‌های ماهوی و معنایی را با فضای قدیم نیز به نمایش می‌گذارد. این واژه به معنای تجدید نسل و از نوسربردن نیز می‌باشد که در واقع به معنای نو شدن و به روز آمد شدن می‌باشد؛ گو اینکه این اقدام می‌تواند ضمن شباهت‌هایی ظاهری از تفاوت‌های رفتار و هنجار نیز برخوردار باشد و خود دارای شخصیت و هویتی مستقل می‌باشد (حبیبی، ۱۳۸۶: ۱۸).

احیا

با توجه به آن چه ذکر شد و با تکیه به موادی از منشورهای بین‌المللی و مقایسه کاربری‌های پیشنهادی بر اساس اصالت و پاسخ به نیازهای بافت و وضعیت اجتماعی و اقتصادی محله و طرح‌های فرادست بنا و بافت، بازگشت کاربری حمام به صورت معاصر سازی شده بهترین انتخاب برای حمام اتحادیه می‌باشد. از دلایل انتخاب کاربری مورد نظر می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- حفظ اصالت کالبدی و کارکردی گرمابه؛
- مورد تأیید قوانین مرمت اصولی یک بنا؛
- تناسب کامل کاربری با مصالح و سازه آبی بنا؛
- ایجاد پیوند فرهنگی میان نسل امروز و دیروز با همان کاربری و تجربه فضای گذشته؛
- دسترسی راحت‌تر به بنا به علت قرار گیری در مرکز شهر.

است. به‌طور کلی اصالت به منبع میراث فرهنگی اطلاق می‌شود که از لحاظ مادی اصل یا واقعی (همان گونه که ساخته شده) و به همان صورت که زمان از سر آن گذشته و در بستر زمان دگرگون شده باشد. (NARA DOCUMENT 1994)

از آنجاکه هر گواه تاریخی بر اصالت استوار است، اکنون اگر استمرار زمانی اثر در نتیجه تکثیر از اهمیت بیفتد، آن چه در واقع در معرض خطر قرار می‌گیرد، اصالت اثر یا «تجلی» آن است. بنابراین این نکته بسیار مهم و ضروری است که در هر فرهنگ، ماهیت خاص و ارزش‌های میراث آن فرهنگ و اعتبار و صحت منابع اطلاعاتی مربوط به آن، باز شناخته شود.

ارزش‌ها

منشور بورا با رعایت احتیاط از تغییر جانبداری می‌کند، این تغییر برای توجه هرچه ضروری‌تر به مکان و مفید کردن آن عمل می‌کند، ولی تغییر را تا جایی می‌پذیرد که به مفهوم ارزش فرهنگی لطمه وارد نیابد و تمامیت آن محفوظ بماند (Burra Charter 1981).

باز زنده سازی

(حیات بخشیدن دوباره به هر چیز) حیات و کارکرد تازه بخشیدن به یک چیز یا یک ناحیه (oxford dictionaries)

این واژه به معنای یگانگی بخشیدن به همه بخش‌های ازمیان رفته اثر یا سازمان فضایی است به گونه‌ای که بتوان کلیت خدشه دار شده را از نو ایجاد کرد. این امر امروزه در اقداماتی ویژه برای بناها یا مجموعه‌ها یا بافت‌های شهری بسیار با ارزش در مقیاس ملی و جهانی مطرح می‌شود. این عمل بر مبنای احترام به کیفیت قدیمی بنا و بر مستندات اصیل آن استوار است (VENICE CHARTER 1964).

جدول ۲. روش مداخله در احیاء حمام اتحادیه

روش مداخله	هدف مداخله	نظریه های مداخله	اصول پیشنهادی	دستورالعمل پیشنهادی	شیوه اقدام
حفاظتی-تزیینی	- معاصر سازی - با توجه به حفظ ثروت فرهنگی و عوامل زیباشناختی - بهبود کالبد بدون دخالت مستقیم و بارز - بهبود کارکرد یا احترام به کالبد قدیم.	- نظریه منظر سازی - نظریه سازمندی - بهبود کارکرد با احترام به کالبد قدیم - تداوم تاریخی به عنوان امری حیاتی - تعادل و تمایز - حضور شکل و عملکرد معاصر در بافت های قدیم	- خنایذیری (عمر) - اعتبار عمر بنا و بافت - کار بست راه حل های موضعی - حقیت بخشی بنا یا مجموعه با فضاهای پیرامون - تفاوت میان عملکرد های قدیم با جدید	- تعمیر و مرمت دائمی - تفاوت گذاشتن در مصالح- رنگ- مواد-منظور... - بناهای قدیم و جدید	میهن سازی هنر سازی همراه سازی

۸ نتیجه گیری

آن چه که مسلم است این که امروز گرمابه ها کارکرد خود را از دست داده اند یا مورد بی مهری مسؤولین شهری قرار گرفته اند و بسیاری از آن ها در آستانه تخریب کامل قرار دارند و تعداد زیادی هم به کلی نابود و تبدیل به ساختمان های جدید شده اند. در این میان تعدادی از گرمابه ها با پذیرفتن کاربری های جدید هم اکنون به حیات فیزیکی خود ادامه می دهند؛ ولی دیر یا زود عمر کالبدیشان نیز به دلیل استفاده نادرست از آن تمام خواهد شد. از آن چه گفته شد می توان برداشت نمود که اولین و قوی ترین

کاربری پیشنهادی برای احیاء هر بنا باید ارزش های فرهنگی و اجتماعی بنا را تقویت کند و این بدین معناست که کاربری مورد نظر باید با بستر تاریخی و فرهنگی خود مطابقت داشته و در جهت حفظ کالبد آن فعالیت کند. در پایان باید گفت آن چه اهمیت دارد این است که آداب و رسوم مرتبط با گرمابه ها گردآوری و با دمیدن آن به بناهای گذشته که استوار برجای مانده اند، جان تازه ای ببخشند و مردم با حضور در آن ها که روزی پایگاه های قوی به لحاظ اجتماعی و اطلاع رسانی بوده اند با گذشته نه چندان دور ولی فراموش شده خود آشنا گردند.

منابع

صفری، رقیه (نیمسال دوم ۹۰-۹۱) مرمت و احیاء گرمابه اتحادیه ارومیه، دکتر جواد شکاری نیری، قزوین، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین (سازه) دکتر فرهاد فخار تهرانی دانشگاه شهید بهشتی

مجموعه مقاله‌های همایش حمام در فرهنگ ایرانی، ۱۳۸۴، تهران، به کوشش سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، پژوهشکده مردم‌شناسی

آرشیو سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری آذربایجان غربی

محمد قلی زاد، محمدرضا (۱۳۸۲)، ارومیه قدیم و بازشناخت محدوده آن در شهر کنونی، بنیاد ایران‌شناسی شعبه آذربایجان غربی - ارومیه

(حمام در شهرهای ایران اسلامی) کتاب ماه هنر، خرداد و تیر ۱۳۸۲

حبیبی، محسن؛ مقصودی، ملیحه، ۱۳۸۱، (مرمت شهری)، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

ICOMOS: The Burra Charter (The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance) (1981)

ICOMOS: THE NARA DOCUMENT ON AUTHENTICITY (1994)

OXFORD advanced learner's dictionary

ICOMOS: INTERNATIONAL CHARTER FOR THE CONSERVATION AND RESTORATION OF MONUMENTS AND SITES (THE VENICE CHARTER 1964)